СТАНОВИЩЕ

от д-р Алексей Владимиров Пампоров, доцент в Институт за изследване на обществата и знанието - БАН

за дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **'доктор'**

в област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки

професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата.

докторска програма Социална антропология.

Автор: **Свобода Максимова Стоева**

Тема: **„Статут „търсещ убежище“: граници и дискурси“**

Научен ръководител: доц. д-р Красимира Кръстанова.

1. Общо представяне на процедурата и докторанта

Представеният от Свобода Стоева комплект материали на хартиен носител е в съответствие с Чл.36 (1) от Правилника за развитие на академичния състав на ПУ и включва всички изискуеми документи, включително допълнителни приложения, свързани с теренната работа – транскрипции на интервюта и аудиодневници, снимков материал, извадки от медийни публикации по темата, които по безспорен начин верифицират самостоятелно извършения обем научна работа.

2. Актуалност на тематиката

Актуалността на темата е несъмнена, доколкото през последните десетина години в Европа и в България се наблюдава усилването на потока от мигранти от Африка и Близкия Изток. Това поражда интензивен публичен дебат и фактически доведе до възстановяването на „Желязната завеса“ по южната граница на страната. Изследването на дискурса и социалните граници е несъмнена академична необходимост, която до момента не е изчерпателно запълнена, особено в полето на етнологията и социалната антропология.

3. Познаване на проблема

Работата показва относително добро познаване на проблема – литературата и правната терминология са цитирани по коректен и изчерпателен начин. Въпреки това докторантът подценява комплексния характер на терминологията и още в началото на увода прави недопустими и неверни твърдения.

Например, на стр.3 пише: *„Аналитично бежанецът би могъл да бъде мислен като гражданин – той има граждански права, има възможност да заживее на дадено място, да*

се включи в пазара на труда и др. сходни права...“. За да бъде допустимо подобно твърдение, след „гражданин“ трябва да се вмъкне уточняващо изречение, например: „**с частично ограничени политически права**“ – иначе е некоректно, доколкото именно политическите права превръщат дадената личност в гражданин (за разлика от „временно пребиваващ“, „турист“ и т.н.).

Следващото изречение също съдържа невярно твърдение: *„Търсещият международна закрила няма тези права“* [в сравнение с бежанеца – б.м.]. Чрез чл. 26. ал. 2 от Конституцията на РБ се гарантират гражданските права на всички чужденци, намиращи се на територията на страната. Тук е важно да се подчертае, че процедурата по предоставяне на международна закрила може да трае с години, и може да мине през различни нива на съдебно обжалване, включително и през молба за „убежище“ до Комисията по предоставяне на убежище към Президента. През това време лицата, които се намират в процедура, не са лишени от правата си на труд, неприкосновеност на жилището, свобода на словото, право на живот и т.н. Единственото ограничение пред тях е невъзможността да напускат границите на страната, избирателните им права и правата им да заемат публични длъжности. Например, търсещите закрила лица получават право на достъп до пазара на труда три месеца след като кандидатстват за международна закрила. Това включва също правото на участие в програми и проекти, финансирани от държавния бюджет или чрез Европейски програми за заетост. На практика, ДАБ издава служебна бележка в края на третия месец, която служи като доказателство за правото им на заетост.

Неверните твърдения продължават с изречението: *Хората, които са наричани „търсещи международна закрила“ не са граждани. Те се намират в административна процедура, която да определи дали ще се превърнат в граждани или този статут ще им бъде отказан*. Лицата, търсещи международна закрила са в процедура, която ще определи дали ще им бъде предоставена международна закрила (в т.ч. хуманитерен статут, бежански статут, временна закрила или убежище). Процедурата за предоставяне на гражданство е различна от процедурата по предоставяне на закрила. Тази грешка е повторена и във Втора глава, на стр. 96: *„Те се намират в административна процедура, която да определи дали ще се превърнат в граждани или този статут ще им бъде отказан“*. Това се дължи на грешната предпоставка, че „*Хората, които са наричани „търсещи международна закрила“ не са граждани в юридически смисъл*“. Граждани са, именно в юридически смисъл, но на друга държава (освен единичните прецеденти на лица без гражданство, но Стоева няма предвид това)!

Всъщност, докторантката коректно е конспектирала и представила международното и българското законодателство на стр. 96-105, но от текста към момента личи систематично неразбиране на така представения юридически апарат. Ако възнамерява да публикува текста в български или международни издания – това небрежно отношение към понятия като

„гражданин“ и „граждански права“ не бива да остава във вида, в който е към момента. Въпреки това, прегледът на литературата върху миграционните и бежанските изследвания, както и върху медийния дискурс в международен план (стр.50-77) не оставят съмнение в експертизата по въпроса.

4. Методика на изследването

Извършена е огромна по обем работа с високо качество, която обаче не е описана и обяснена по адекватен начин. На стр. 35-38 повече от три пъти се среща абзац, който казва идентични неща, например: *„наблюдение, неструктурирани интервюта, разговори...“*. Това – освен че е досадно за аудиторията – е меко казано несериозно, особено като се има предвид, че т.нар. подглава „Терени и методи за събиране и анализ на информация“ е едва половин страница. В „Теренни методи“ всъщност се говори за конструкта „граница“ при Сорокин и Балибар и фактически НЯМА дори ред за използваните тернни методи и методи на анализ, камо ли да са обосновани методически (т.е. защо този метод, какво е предимството му с оглед на предмета и обекта на изследване, какви са ограниченията му, как е приложен).

Вместо да се чуди как „антропологически“ да обоснове своя метод, Свобода Стоева е трябвало да се запознае с методологическата литература по въпроса за т.нар „**изследване с участващо действие**“ (participatory action research) – защото именно по този начин могат да бъдат оббощени както изследователските ѝ дейности, около преподаването на български език на мигранти; така и работата ѝ за ВКБООН (и двете фактически коректно описани, но методологически неконцептуализирани). Изследването на случай (case study) също е споменато в текста, но също е недостатъчно методологически обосновано и представянето му е фактически разпиляно в цялата работа, вместо в конкретната методологическа част.

От гледна точка на социалната антропология е похвално използването на „персийски език“ (стр.36), но в текста всъщност се среща споменато още само два пъти, покрай житейски ситуации на нейните ключови протагонисти – Морад и Б. Никъде не са уточнени обаче разликите между **фарси** и **дари** (което предпоставя допълнителна вътрешна граница в общността на мигрантите) – и изобщо това, което отсъства в текста, са „понятията близки до опита“ на съответния език.

Методологията на контент анализа и дискурс анализа не са обяснени и аргументирани добре и това се е отразило на крайния резултат впоследствие. От тази гледна точка Свобода Стоева е ограничила обхвата на материалите, избирайки да работи само с ключовата дума „бежанци“. Фактически аргументът за единен критерий (стр. 30) не е достатъчно методологическо основание за изключване на възможността за търсене по ключова дума „убежище“ (каквато е темата на работата) и „нелегални мигранти“ (което е характерен етикет, използван от радикално-десните формации, в т.ч. вероятен за ТВ „Алфа“). Избраният от нея интервал

се оказва нерелевантен на избраните медии (успява да намери само материали от БТВ), но тя не извършва аргументирано редефиниране на периода или медиите. Същевременно правилно и правомерно подхожда към систематичен подбор от стаии, който обаче – в описанието на резултатите фактически показва, че е нарушила, което още веднъж може да е оказало влияние върху заключението, но за това няма адекватна рефлексия.

На последно място, но не и по значение, искам да обърна внимание на докторантката, че трябва да внимава с описанието на методологическите похвати. Например, тя пише, че е извършила „*...дешифриране и анализ на стратифицираните извадки...*“ (стр.38). Един научен текст трябва да подхожда внимателно към избора и употребата на думи и понятия. Освен ако анкетите на ВКБООН не са били засекретени или кодирани (в този случай тя едва ли би получила достъп до тях), може да се предположи, че става дума за транскрибиране на интервюта и обработка на полу-структурирани анкетни карти. Стратифицираната извадка е просто матрица за подбор на респонденти при известни конкретни параметри на генералната съвкупност. Никъде в текста обаче не е правен анализ на структурата на извадката – т.е. защо е такава, какво отразява и какви са последиците от това за резултатите от изследването.

5. Характеристика и оценка на дисертационния труд и приносите

Като цяло лошо впечатление прави писането „на едро“, което води до изречения от типа: *„...възстановяването на социалните, семейни и полови роли и функции или тяхното преформулиране, е силно повлиявано от границите на политическия и юридически статут...“* (с.3). Надявам се, че докторантката сама разбира, че понятието „полова функция“ изглежда нелепо в контекста на нейната теза, доколкото еректилната дисфункция или вагинизмът са обект на други науки, въпреки че стресът от принудителната миграция може да е фактор и за подобни феномени.

Този начин на писане се е отразил и върху твърдението: *„...хората в състояние на принудителна миграция често отказват да се съобразяват с ограниченията, забраните и правилата“* (с.8). Формулировката на понятието „често“ обаче изисква: 1. количествено доказателство за «често» – от изследването на докторанта ИЛИ 2. позоваване на вече съществуващ текст с подобно заключение. В противен случай е по-добре да се формулира като аргументирано хипотетично допускане: *„**Може да се предположи**, че хората в състояние на принудителна миграция **понякога** отказват да се съобразяват с ограниченията, забраните и правилата, **защото...** “.*

Същата инерция на писането стои и в твърдението*: „Една от най-активните хуманитарни науки в периода между Първата и Втората световна война е правото. Тогава биват създадени част от основните правни инструменти, дефиниращи и определящи*

бежанците – Женевската Конвенция (1951 г.) и Ню Йоркският протокол (1967 г.)“. Не може да се каже „**тогава**“, защото Втората световна война съвършва през 1945 г.

Иначе искам да поздравя Свобода Стоева за това, че започва работата с «Изследователски трудности и етични аспекти» и че цялата работа е изпълнена с коректни авторефлексии върху ограниченията пред изследователското усилие и академична честност в случаите на неуспех.

С изключение на фактическата липса на обособена методологическа глава, работата отговаря на критериите за дисертационен труд, като отделя особено подчертано внимание на теоретичния модел. Въпреки това, от теоретична гледна точка не прави добро впечатление твърдението: «*Стъпването ми на терен през 2013 година не беше съпътствано от първоначална теза и изследователски въпроси*». След „Истина и метод“ на Гадамер, в социалните науки е приет подхода на формулиране на първоначална хипотеза, която след това може да бъде променена. Самият факт, че Стоева е избрала да преподава български език на кандидати за международна закрила, вече показва, че е имала първоначални очаквания за „граница“ (т.е. езиковата бариера). Формулирането на дисретационната ѝ теза е фактическо следствие от този първоначален избор и тя има достатъчно добра рефлексия върху това именно в цитирания по-горе раздел върху трудностите и етиката.

6. Преценка на публикациите и личния принос на докторанта

Дисертационния труд на Свобода Стоева се явява като естествено продължение магистърската ѝ теза „Афганистанските бежанци в България: граница и дискурси“, но съществено е надградила над него. Публикациите и личният принос на докторантката несъмнено обогатяват полето на миграционните и бежанските изследвания в България.

7. Автореферат

Авторефератът е направен според изискванията на правилниците в ПУ „Паисий Хилендарски“ и вярно и коректно отразява основните резултати, постигнати в дисертацията.

.

8. Препоръки за бъдещо използване на дисертационните приноси и резултати

Свобода Стоева се очертава като учен, който умее коректно и по отличен начин да стъпи върху раменете на предходните изследвания и да развие своята работа. Проблемите, които очертах, са свързани с липсата на опит за представяне на резултати и вероятно с годините и продължаването на изследователската дейност ще изчезнат. За да се случи това обаче, тя трябва да бъде много по-внимателна в начина си на писане и употребата на думите и много по-прецизна в описването и обясняването на използваната методология. Свършената работа

е огромна и чудесна, но преди публикуване изисква по-голяма стилистична и методологическа прецизност.

Пример за такава нужда е формиланият „на едро“ първи принос: *Изследването е първия опит за задълбочен и продължителен анализ върху проблемите на търсещите международна закрила хора в България, от гледната точка на антропологията и други социални науки*. Така завършващ, приносът не е верен. В други социални науки това е направено отдавна – и самата Стоева вече го е показала в текста си с цитираните 4 книги от проф. Анна Кръстева. Не е принос и хипотетичната възможност за „*провокиране на размисъл*“ у „*политически и хуманитарно ангажираните институции*“ изказана в принос №5. В крайна сметка работата на Стоева и породените у нея размисли са резултат именно от сътрудничеството ѝ с ВКБООН (т.е. там вече този „**размисъл**“ съществува и преди нея), а дали ще повлияе нагласите на формации като Атака и телевизия като Алфа с дисертационния си труд е доста амбициозно и много спорно твърдение.

Не съм съгласен и с приноса „*Представен е плътен анализ на начина, по който медии конструират образите на бежанците и търсещите международна закрила в България“*. Направено е „плътно описание“ на дискурса, но качественият контент анализ – заявен като метод в началото на работата, фактически не е осъществен. Той следва да завърши с графичен модел – например диаграма на Вен – или друг начин, който да илюстрира взаимовръзките, аспектите и т.н. за да има същински приносен момент. В това отношение може да се препоръча използването на софутер за анализ на качествени данни (напр. AtlasTi или NVivo), ако докторантката не е запозната с графичните модели за анализ на качествени данни. Иначе анализи с плътно описание има правени и от други изследователи в предходни години, например колективът Мария Нейкова, Снежана Попова, Весела Табакова и Георги Лозанов, издават три сборника, съответно през 1998 г., 1999 г. и 2009 г. и в това отношение работата можеше да покаже какво (и дали) се е променило в медийния дискурс след 2012 г., за да има същински принос.

Научният принос е конкретно теоретично, методологическо или приложно постижение. От тази гледна точка най-конкретно и най-коректно е формулиран принос №3: *Задълбочено са описани и анализирани различните символни и физически граници, пред които се изправят принудителните мигранти, намиращи се в статут „търсещ международна закрила*. Дори само това да е приносът на работата, тя пак би била достатъчно дисертабилна, разбира се.

Ако реши да публикува текста на дисетацията, аз бих препоръчал като маркетингово заглавие да постави „**Игра по правилата до (без) края на правилата**“ – което към момента е име на един от разделите във втора глава и вероятно най-добрата аналитична част от текста. Самата работа трябва да се редактира и да изведе на преден план формулираните от Сво-

бода Стоева концепции за „**двойна игра**“ и „**загубено време**“ (с.285) – които следва да са същинският откроен конкретен принос на работата.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Дисертационният труд съдържа научни, научно-приложни и приложни резултати, които представляват оригинален принос в науката и отговарят на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България (ЗРАСРБ), Правилника за прилагане на ЗРАСРБ и съответния Правилник на ПУ „Паисий Хилендарски“. Представените материали и дисертационни резултати съответстват на специфичните изисквания на Философско-Исторически Факултет, приети във връзка с Правилника на ПУ за приложение на ЗРАСРБ.

Дисертационният труд показва, че докторант Свобода Стоева притежава задълбочени теоретични знания и професионални умения по научна специалност социална антропология. като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

Поради гореизложеното, смятам че представеният за рецензиране и становище дисертационен труд на тема **„Статут „търсещ убежище“: граници и дискурси“**, може да бъде допуснат до дисертационна защита за присъждане на образователната и научна степен ‘доктор’ в област на висше образование: 3. Социални, стопански и правни науки, професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за културата, докторска програма Социална антропология на Философско–исторически факултет на ПУ.

15.06.2018 г. **Изготвил становището**:

доц. д-р Алексей Пампоров